

ΑΣΘΕΝΕΙΑ & ΥΓΕΙΑ –
θεολογική θεώρηση:
Ορθόδοξη ανθρωπολογία

Μαριάννα Δρέ Λαιζηνού

ΑΣΘΕΝΕΙΑ & ΥΓΕΙΑ – ΘΕΟΛΟΓΙΚΗ ΘΕΩΡΗΣΗ: Ορθόδοξη ανθρωπολογία

ΑΝΑΠΟΦΕΥΚΤΗ ΠΟΡΕΙΑ ΖΩΗΣ

Στο ευαγγέλιο μιλά για τη θεραπεία του παραλύτου, και με αφορμή τα λόγια του Ευαγγελίου «ιδὼν δὲ ὁ Ἰησοῦς τὴν πίστιν αὐτῶν λέγει τῷ παραλυτικῷ· τέκνον, ἀφέωνται σοι αἱ ἁμαρτίαι σου», εἶναι μια καλὴ ευκαρία να αναλογιστοῦμε τὴν υγεία και τὴν ασθένεια με τὸν τρόπο που ἡ Εκκλησία μας τις ἀντιλαμβάνεται. Εἶναι ἴδιος με τὴ σύγχρονη ἀντίληψη ὅλων μας; Ἡ ἔχει διαφορά; Γιατί ο Ἰησοῦς συνδέει τὰ φαινομενικὰ ἀσύνδετα; Και τι γίνεται με τὸς ἀγίους που ἀσθενοῦν, και μάλιστα βαριά; Εἶναι τελικὰ υγιεῖς; Και ποια ἔννοια τῆς υγείας μπορεῖ να περιλαμβάνει τὴ βαριά ασθένεια;

Ἡ ἀλήθεια εἶναι πως για κάθε ἕναν ἀπὸ ἐμᾶς ἡ ζωὴ ξεκινᾷ και προχωρᾷ, ὀδεύοντας πρὸς τὸ τέλος τῆς. Ὅλοι ἐρχόμαστε ἀργὰ ἢ γρήγορα “πρόσωπο με πρόσωπο” με τὴν ὥρα τοῦ ἀποχωρισμοῦ ἀπὸ αὐτὸν τὸν κόσμο -εἴτε τὸ δεχόμαστε, εἴτε τὸ ἀπωθοῦμε ἀπὸ τὴν καθημερινή μας σκέψη! εἶναι μιὰ ἀλήθεια τῆς ζωῆς, στὴν ὁποία ἡ Ἐκκλησία ἀπαντᾷ καθημερινὰ με τὴν κατ' ἐξοχὴν ἐκκλησιαστικὴ τῆς πράξης, τὴν προσευχὴ: στὴ λειτουργία ἀκοῦμε εὐχὲς ὑπὲρ ζώντων και κεκοιμημένων, ζητᾷμε “τὰ τέλη τῆς ζωῆς ἡμῶν νὰ εἶναι ἀνώδυνα, ἀνεπαίσχυντα, εἰρηνικά”, νὰ ἔχουμε “καλὴν ἀπολογία ἐπὶ τοῦ φοβεροῦ βηματος”. Εἶναι καθημερινὸ κομμάτι τῆς λειτουργικῆς ζωῆς ἢ ὑπενθύμιση ὅτι ἡ παραμονὴ μᾶς ἐπὶ γῆς ἔχει ἡμερομηνία λήξης. Ὅσοι ἀπὸ ἐμᾶς νιώθουν εὐεξία και εἶναι γεμάτοι ζωντάνια τὰ ἀκοῦν αὐτὰ ὡς κάτι μακρινό, ποῦ ἀφορᾷ τοὺς ἡλικιωμένους και τοὺς βαριά ἀσθενεῖς, ὅμως ἡ ὥρα τοῦ θανάτου δὲν εἶναι γνωστὴ για κανέναν, και οἱ προγνώσεις πολλὲς φορές ἀνατρέπονται. Ὅσα λοιπὸν ὑπενθυμίζει καθημερινῶς ἡ Ἐκκλησία σὲ ὅλους, οἱ ἀσθενεῖς τα σκέφτονται οὕτως ἢ ἄλλως λόγω τῶν δυσκολιῶν ποῦ

ζούν κάθε μέρα, σε επίπεδο σωματικής και ψυχικής καταστάσης, κυρίως οι ίδιοι αλλά και τὸ περιβάλλον τους, οικογενειακό, εργασιακό, κοινωνικό.

Τί διαφορετικό ἔχει ὁ υγιῆς ἀπὸ τον ἀσθενή; Ποία εἶναι ἡ μεγάλη διαφορά τους; Γιατί ἡ διαγνώσή κάποιων ἀσθενειῶν ἀποτελεῖ συγκλονιστική ἐμπειρία γιὰ τὸν ἀσθενή καὶ τοὺς οἰκεῖους του; Ἴσως ἐπειδὴ ἀποτελεῖ μια εὐκαιρία γιὰ «μνήμη θανάτου» πολὺ πιὸ ἔντονη ἀπὸ πολλὰ ἄλλα πράγματα στὴν ζωὴ μας, καθὼς ἡ ἔκβαση τῆς θεραπείας εἶναι ἀβέβαιη, μιὰ ἀβεβαιότητα ποῦ παρατείνεται γιὰ πολλὰ χρόνια σε πολλές περιπτώσεις ἀφ' ἑνός, καὶ ἀφ' ἑτέρου ἡ ἀγωγή συχνὰ προκαλεῖ ἡ ἴδια σημαντικὲς δυσάρεστες συνέπειες. Οὕτως ἢ ἄλλως, οἱ ἴδιες οἱ ἀσθένειες προκαλοῦν συχνὰ πόνους, ποῦ ταλαιπωροῦν τοὺς ἀσθενεῖς καὶ ἐμποδίζουν τὶς καθημερινὲς τους δραστηριότητες, δημιουργώντας ἕνα νέο, ὄχι εὐπρόσδεκτο τρόπο ζωῆς, στὸ ὁποῖο πρέπει νὰ προσαρμοστεῖ ὁ ἀσθενής καὶ ὄλοι οἱ οἰκεῖοι του. Στὴν περίπτωση δὲ τῶν ἀσθενῶν, γιὰ τοὺς ὁποίους ἔχει ἐξαντληθεῖ πᾶς ἡ θεραπευτικὴ ἰατρικὴ, καὶ ἀπομένει ἡ ἀνακουφιστικὴ φροντίδα, μὲ ἄλλα λόγια ἡ ἐλπίδα παραμονῆς στὸν κόσμο ἔχει ἐκμηδενιστεῖ, ἡ σχέση τῆς ἀσθενείας μὲ τὴν ἀνυπαρξία φαίνεται ἄρρηκτη, ἰδιαίτερα δὲ γιὰ τοὺς ἀνθρώπους ἐκείνους ποῦ, ἐξαιτίας τῆς πολὺ μεγάλης σωματικῆς ταλαιπωρίας καὶ ὀδύνης, ἔχουν χάσει πᾶς καὶ τὴ θελήση γιὰ ζωὴ.

Ἡ ψυχολογικὴ, καὶ κατ' ἐπέκταση οἰκογενειακὴ καὶ κοινωνικὴ, καταστᾶση ἀνθρώπων μὲ τέτοιες συνθήκες ζωῆς ἀπαιτεῖ τιτάνιες προσπάθειες γιὰ νὰ μπορέσει νὰ κινηθεῖ σὲ σχεδὸν φυσιολογικὰ πλαίσια -ὅσο ἐπιτρέπουν οἱ ἐξαντλητικὲς θεραπείες, οἱ ἔντονοι ἢ καὶ ἀφόρητοι πόνοι, ἢ ψυχολογικὴ κόπωση ἀπὸ τὴ σωματικὴ ἀδυναμία. Τὸ αὐτεξούσιο ζωῆς περιορίζεται ἀπὸ τὸ θεραπευτικὸ πλαίσιο, καὶ ἡ καθημερινότητα ἐναπόκειται σὲ μεγάλο βαθμὸ στοὺς φροντιστὲς τοῦ ἀσθενοῦς.

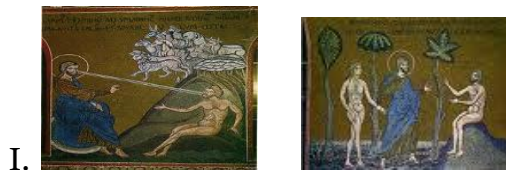
Εἶναι ἡ στιγμή ποῦ ἡ προοπτικὴ τῆς «ζωῆς μετὰ» εἶναι καθοριστικὴ γιὰ τὴν ἀντιμετώπιση τῆς καθημερινότητας: τὸ πῶς ὁ καθένας διαχειρίζεται τὶς ἐννοιες τῆς υγείας, τῆς ἀρρώστιας, τῆς ζωῆς καὶ τοῦ θανάτου εἶναι καθοριστικό' κρίνονται, ἀσυνείδητα, καὶ οἱ μικρότερες ἀποφάσεις του, καὶ οἱ παραμικρὲς ἀντιδράσεις του. Ἡ προοπτικὴ τῆς «ζωῆς μετὰ» εἶναι ὁ ἄξονας πάνω στὸν ὁποῖο προσαρτῶνται ὅλα τα ἄλλα.

ΣΥΝΗΘΗΣ ΑΝΤΙΛΗΨΗ ΥΓΕΙΑΣ-ΑΡΡΩΣΤΙΑΣ

Συνήθως καὶ γιὰ σχεδὸν ὅλους μας ἡ υγεία ταυτίζεται πρῶτον μὲ τὴν σωματικὴ καλὴ κατάσταση, εὐεξία καὶ ἔλλειψη ὁποιοῦδήποτε ἄλγους, τὴ δυνατότητα αὐτοεξυπηρέτησης καὶ δεύτερον μὲ τὴν καλὴ ψυχικὴ υγεία, ποῦ προσμετρᾶται μὲ

τὴν καλὴ ψυχολογικὴ εἰκόνα ἀλλὰ καὶ μὲ τὶς κοινωνικὲς δεξιότητες τοῦ ἀτόμου καὶ τὴν ἐνσωμάτωσή του στὶς ομάδες τοῦ κοινωνικοῦ ἴσου: οἰκογενειακὴ, ἐργασιακὴ, κοινωνικὴ. Ἡ καλὴ «ἔξωθεν μαρτυρία» εἶναι αὐτὴ ποῦ ἀποφαίνεται γιὰ τὴν υἰγεία ἢ τὴν ἀσθένεια τοῦ κάθε ἐνὸς ἀπὸ ἐμᾶς. Ἡ υἰγεία δὲν ἀναφέρεται στὴ σχέση τοῦ ἀνθρώπου μὲ τὸ θεῖο ἢ τὸ θάνατο' θεωροῦνται προσωπικὲς τοποθετήσεις, ποῦ δὲν ἀφοροῦν στὴν ἱατρικὴ τοῦ εἰκόνα, ποῦ εἶναι κι αὐτὴ ποῦ ἀποφαίνεται γιὰ τὸ υἰγιὲς ἢ ὄχι τοῦ ἀνθρώπου.

ΟΡΘΟΔΟΞΗ ΑΝΘΡΩΠΟΛΟΓΙΑ

Στὸ πλαίσιο τῆς Ὁρθόδοξης ἀνθρωπολογικῆς θεώρησης υἰγεία θεωρεῖται ἡ *φυσικὴ* κατάσταση τοῦ ἀνθρώπου. Γιὰ τὴν Ἐκκλησίᾳ φυσικὴ εἶναι ἡ κατάσταση τοῦ ἀνθρώπου τὴ στιγμὴ τῆς δημιουργίας του, τῆς ζωῆς του στὸν Παράδεισο, πρὶν ἀπὸ τὴν πτώση. Δηλαδή ἡ ἄμεση ἐπικοινωνία μὲ τὸ Θεὸ καὶ Δημιουργὸ χωρὶς φόβο καὶ συμφέρον καὶ ἡ ἀγαστὴ σχέση μὲ τὴ φύση, χωρὶς φόβο γιὰ ὅποιοδήποτε κομμάτι της, καθὼς καὶ ἡ ἄγνοια τοῦ κακοῦ, ἄρα καὶ ἡ εὐθεία, ἀγαπητικὴ κοινωνία καὶ συμπόρευση τῶν προσώπων, μὲ ἀπλότητα καὶ χωρὶς σκοπιμότητες, ἡ ἔλλειψη τῆς ντροπῆς ὡς ἐμπόδιο ἀνάμεσα στὰ φύλα, ὄχι ὡς ἔκφραση ἀπελευθέρωσης, ἀλλὰ ὡς ἄγνοιᾶ της –σὰν τὰ μικρὰ παιδιὰ, ἡ ἔλλειψη τοῦ ἐγωῖσμοῦ τελικὰ σὲ κάθε ἔκφρασή του. Στὴ φάση αὐτὴ τῆς ἀνθρώπινης ὑπαρξῆς δὲν ὑπάρχει ὁ φόβος τοῦ θανάτου, τῆς φθορᾶς, τοῦ πόνου καὶ τῆς ἀσθένειας γιὰτὶ δὲν ὑπάρχουν στὴ ζωὴ τοῦ ἀνθρώπου. Αὐτὸ ποῦ ξέρουν καὶ ζοῦν οἱ πρωτόπλαστοι εἶναι ἡ δυνατότητα νὰ ζοῦν ἀπροβλημάτιστοι στὸν παράδεισο, σὲ μιὰ κοινωνία τῶν προσώπων ἀνεμπόδιστη, ἔχοντας μόνον νὰ διαλέξουν ἂν θὰ δοκιμάσουν ἢ ὄχι «τὸν ἀπαγορευμένο καρπὸ», μιὰ δυνατότητα ἐπιλογῆς ποῦ ἐκφράζει τὴν ἐλευθερία τοῦ ἀνθρώπου νὰ ζῆσει ἐντὸς τοῦ πλαισίου τῶν θεϊκῶν ἐντολῶν ἢ ὄχι.

II.

Με την επιλογή τῶν πρωτοπλάστων νὰ δοκιμάσουν ἀπὸ τὸν καρπὸ ἐπιβεβαιώνεται ἡ πραγματικότητα τῆς ἐλευθερίας μας, ὅμως ταυτόχρονα βιώνουν τὴν πρωτόγνωρη αἴσθηση τοῦ κακοῦ: νιώθουν ἐνοχὴ καὶ δειλία, ντρέπονται τὸ Θεό, ντρέπονται ὁ ἕνας τὸν ἄλλο, καὶ φαίνονται ἀνειλικρινεῖς καὶ εὐθυνόφοβοι καθὼς πετᾶνε κατηγορίες ὁ ἕνας στὸν ἄλλο. Μὲ ἄλλα λόγια, τὸ ἀνθρώπινο γένος ὅπως τὸ ξέρουμε καὶ τὸ ζοῦμε στὰ ἐλαττώματά του ὅλοι μας. Ἡ παραδείσια κοινωνία των προσώπων ἔχει χαθεῖ.

Ἡ ἐκδίωξή τους ἀπὸ τὸν παράδεισο εἶναι ἀπόρροια τῆς δικῆς τους ἐπιλογῆς γιὰ ἀποκοπὴ τῆς κοινωνίας μὲ τὸ Θεὸ καὶ τῆς δικῆς τους ἀποστασιοποίησης τοῦ ἐνὸς ἀπὸ τὸν ἄλλο, καθὼς σὲ κανένα σημεῖο δὲν βρίσκουν τὸ κουράγιο νὰ ζητήσουν συγνώμη γιὰ τὸ λάθος τους καὶ νὰ ἀναλάβουν τὴν εὐθύνη γιὰ τὴν πράξη καὶ τίς σκέψεις τους. Πλέον γιὰ τοὺς ἀνθρώπους αὐτὸ ποῦ Ἐκκλησία θεωρεῖ φυσικὴ κατάσταση –ἡ προπρωτικὴ ζωὴ– γίνεται ἐλλίδα καὶ λαχτάρα, καθὼς πὰ ζοῦμε ἀφύσικα, μεταπτωτικά.

Ἡ φθορὰ, ὁ πόνος, ἡ ἀρρώστια καὶ ὁ θάνατος ἐκφράζουν τὴν ἀποστασιοποίηση ἀπὸ τὸν Παράδεισο, ἐπηρεάζουν καὶ τὸν κόσμο –ποῦ φτιάχτηκε νὰ εἶναι ἐξαρτημένος ἀπὸ τὸν ἄνθρωπο γιὰ τὴν εὐρυθμὴ λειτουργία τοῦ– ἀλλὰ ἔχουν οἱ ἄνθρωποι τὴν εὐκαιρία νὰ ξαναζήσουν στὴν Βασιλεία τοῦ Θεοῦ, ἀφοῦ ὅμως πὰ ἀγωνιστοῦν γιὰ αὐτό, ἀξιοποιώντας τὴν ἐλευθερία ἐπιλογῆς ποῦ συνεχίζει νὰ ὑφίσταται γιὰ κάθε ἄνθρωπο ὅσο ζεῖ,

III. «Χριστὸς ἀνέστη ἐκ νεκρῶν,
θανάτῳ θάνατον πατήσας,
καὶ τοῖς ἐν τοῖς μνήμασιν
ζωὴν χαρισάμενος»

Χρόνος ἀξιοποίησης αὐτῆς τῆς ἐλευθερίας εἶναι ὁ χρόνος ζωῆς τοῦ κάθενός μας, σύμφωνα μὲ τὸ πῶς τὴν διαμορφώνει μὲ τίς ἐπιλογές του. Ἡ ἐνανθρώπηση τοῦ Θεοῦ- Λόγου, ὁ σταυρικὸς θάνατος καὶ ἡ Ἀνάσταση τοῦ Χριστοῦ καταργοῦν τὸ θάνατο, ἐνεργοποιοῦν τὴ δυνατότητα τῆς ἀθανασίας, τῆς αἰώνιας ὑπαρξης στὴν Βασιλεία τοῦ Θεοῦ, γιὰ ὅσους τὸ ἐπιδιώξουν κατὰ τὴ διάρκεια τῆς ἐπίγειας ζωῆς

τους. Ο θάνατος κι η ζωή -όπως τὰ ζοῦμε σήμερα- ἀλλάζουν νόημα: ζωή εἶναι ἡ κοινωνία με τὸ Θεό, ποῦ σημαίνει καὶ τὴν ἀνάστασή των νεκρῶν –ἀνάσταση συνολική της κάθε ἀνθρώπινης ὑπαρξης, ὄχι τμηματική- ἀλλὰ στὴν προοπτική κατάσταση πάλι, χωρὶς φθορά, πόνο κι ἀρρώστια' ἐπάνοδο στὸν παράδεισο, τελικά. Θάνατος γίνεται ἡ ἄρνηση αὐτῆς τῆς κοινωνίας καὶ ἡ ἐπιλογή τῆς ἀπόστασης ἀπὸ ὅλα αὐτά, ἡ παραμονὴ στὴν μεταπτωτική κατάσταση τοῦ ἀνθρώπου, ὅπως τὴν ζοῦμε κάθε ἡμέρα, καὶ ἡ ὁποία καμία ὑπόσχεση αἰωνιότητος δὲν προσφέρει.

Η ΑΝΤΙΛΗΨΗ ΤΗΣ ΥΓΕΙΑΣ ΣΤΗΝ ΟΡΘΟΔΟΞΗ ΕΚΚΛΗΣΙΑ

Ἐφόσον ζωή γιὰ τὴν Ἐκκλησία σημαίνει τὴν κοινωνία τῶν προσώπων ὡς μέλη τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ, αἰώνιος στὴ Βασιλεία τοῦ Θεοῦ, -για ζωντανούς καὶ νεκρούς ἐξίσου- ἡ διαχωριστικὴ γραμμὴ μεταξὺ ἐπίγειας ζωῆς καὶ θανάτου ξεθωριάζει: καὶ γιὰ τοὺς μὲν καὶ γιὰ τοὺς δὲ ἀπευθύνει προσευχές, αἰτούμενη οὐσιαστικὰ ἓνα πράγμα: τὴν εὐλογία τους ἀπὸ τὸ Θεό, μιὰ ἀνάγκη ποὺ ἐκφράζεται κάθε φορὰ ἀνάλογα με τὶς ἀνάγκες τοῦ καθενός, εἴτε ὡς συγχώρεση, εἴτε ὡς ἀνάπαυση, εἴτε ὡς αἰώνια μνήμη, εἴτε ὡς υγεία. Εἶναι ὅλες λέξεις ποῦ ἐκφράζουν ἀπὸ διαφορετικὴ πλευρὰ τὴν ἀνάγκη τοῦ ἀνθρώπου νὰ εἶναι σὲ **κοινωνία** με τὸ Θεό.

Ἡ ἐνότητα αὐτὴ ἐκφράζεται στὸν ἐκκλησιαστικὸ χῶρο με τὴν ἀγιογράφηση τῶν μελῶν τῆς Ἐκκλησίας ποῦ ἔχουν προηγηθεῖ χρονικὰ –προφήτες, ἅγιοι- τὴν ἀναγκαιότητα τῆς παρουσίας τῶν ζώντων πιστῶν στὰ μυστήριά της, καὶ λειτουργικὰ κατ' ἐξοχὴν στὴ Θεία

Λειτουργία ὅπου ὅμοια ζῶντες καὶ κεκοιμημένοι συμμετέχουν στὴν εὐχή τῆς Αναφορᾶς –ἀναφορὰ τῶν πάντων στὸ Θεό-, πρὶν ἀπὸ τὴν λήψη τῶν ἀχράντων μυστηρίων, ὅπως καὶ σὲ κάθε Μυστήριο τῆς Ἐκκλησίας, ὅπου συσχετίζονται ὅλοι, παρελθόντων καὶ παρόντων γενεῶν, αἰώνιος με τὴ Βασιλεία τοῦ Θεοῦ:

«Ἡμῶν τὸ πολίτευμα ἐν οὐρανοῖς ὑπάρχει» (Φίλ. 3, 20). Ἡ ζωὴ μας, τὸ φρόνημά μας, ἡ καθημερινότητά μας, ἡ σκέψη μας, ἡ προοπτικὴ μας, δὲν ἔχουν νὰ κάνουν

με τὰ γήινα, με τὰ χρονικά, με τὰ χωρικά. Ἀλλὰ ἔχουν νὰ κάνουν με τὰ αἰώνια, με τὰ πνευματικά. Ὅσα κι ἂν ἀποκτήσεις σὲ αὐτὸν τὸν κόσμο εἶναι λίγα. Ὅσα χρόνια κι ἂν ζήσεις –καὶ ἑκατὸν πενήντα ἀκόμη- εἶναι πολὺ λίγα. Ὅ,τι κι ἂν κάνεις πεθαίνει. Τί φοβερὸ πρᾶγμα ὅμως, νὰ ζεῖ κανεὶς ἀπὸ τῶρα, μέσα ἀπὸ τὴν καλλιέργεια τοῦ φρονήματος τῶν ἀρετῶν, στὴν κατάσταση τῆς αἰώνιας Βασιλείας τοῦ Θεοῦ, ὅπου «οὐκ ἔστι πόνος, οὐ λύπη, οὐ στεναγμός, ἀλλὰ ζωὴ ἀτελεύτητος». Αὐτὴ εἶναι ἡ σχέση μας με τὸ χρόνο: νὰ τὸν μεταμορφώσουμε σὲ αἰωνιότητα.

...σ' αὐτὸ εἶναι ποὺ μᾶς καλεῖ ἡ Ἐκκλησία. Διότι ἡ Ἐκκλησία μόνο αὐτὸ ζεῖ. Δὲν τὴν ἐνδιαφέρει τίποτε ἄλλο. Καὶ ἀντιμετωπίζει καὶ τὴν καθημερινότητα με τὸ πνεῦμα τῆς αἰωνιότητος.»¹

Η ΑΝΤΙΛΗΨΗ ΤΗΣ ΑΡΡΩΣΤΙΑΣ ΣΤΗΝ ΟΡΘΟΔΟΞΗ ΕΚΚΛΗΣΙΑ

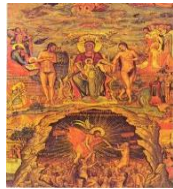
I. Ἡ ἀντίληψη τῆς Ὁρθόδοξης ἀνθρωπολογίας γιὰ τὴν ἀρρώστια εἶναι ὅτι εἶναι μέρος τῆς πτώσης τοῦ ἀνθρωπίνου γένους καὶ ἡ ἀντιμετώπισή της ριζώνει στὶς εὐαγγελικὲς διηγήσεις: Θεὸς καὶ ἄνθρωπος θρηνοῦν γιὰ τὸν ἄνθρωπο ποὺ γεννιέται σὲ μιὰ ζωὴ ποὺ φθείρεται ἀργὰ ἢ γρήγορα, πορευόμενος σὲ ἕναν κόσμο ποὺ ἀπαιτεῖ σκληρὸ ἀγῶνα ἔναντι στὶς ἀντιξοότητες, καὶ τελικὰ πεθαίνει, χωρὶς νὰ παῦει ὅμως καὶ νὰ ὑπενθυμίζει τὴν φυσικὴ κατάσταση τοῦ ἀνθρώπινου γένους, στὴν ὁποία προσβλέπει. Μιλώντας γιὰ «ζωὴν τοῦ μέλλοντος αἰῶνος» δὲν ἐννοεῖται ἢ μετὰ θάνατον ζωὴ χωρὶς σῶμα, ἀλλὰ ἡ ἀλλαγὴ στὴν ποιότητα ζωῆς ποὺ φέρει ἡ ἐπανασύνδεση με τὴν πηγὴ τῆς ζωῆς, τὸ Θεό, καὶ ἐπὶ γῆς καὶ αἰωνίως, μιὰ ποιότητα ζωῆς ποὺ δὲν ἀγγίζουν οἱ δυνάμεις τῆς φθορᾶς, τῆς τωρινῆς κατάστασης.

II. Πηγαίνοντας στὸ βάθος τῶν πραγμάτων καὶ διαβλέποντας τὴ νοσοῦσα ψυχὴ, καὶ ὄχι μόνο τα ἐμφανῆ σωματικὰ συμπτώματα, ἀντιμετωπίζεται ὁ κάθε ἄνθρωπος συνολικά, ὀλιστικὰ καὶ ὄχι τμηματικά. Πιὸ ἀσθενὴς θεωρεῖται ὁ σκληρόκαρδος, ἀδιάλλακτος Φαρισαῖος καὶ κραταιὸς κοινωνικὰ ἀπὸ ὅτι οἱ μεταμελημένοι

¹ Νικολάου, μητρ. Μεσογαίας & Λαυρεωτικῆς, *Από το καθ' ἡμέραν στο καθ' ομοίωσιν*, ἔκδ. Εν πλώ, Ἀθήνα 2008

«περιθωριακοί» τῆς κοινωνίας (ο κλέφτης στο σταυρό, ο τελώνης, η λιθοβολούμενη πόρνη, η Σαμαρείτιδα, οι λεπροί), καθώς ο πρώτος – ακολουθώντας τὸ ἀτόπημα των πρωτοπλάστων- μένει ἐκτός της κοινωνίας με τὸ Θεὸ και τους ἀνθρώπους, ἐγκλωβισμένος στὸν αὐτοθαυμασμό του και την αυτοδικαίωσή του, στὴν μεταπτωτικὴ ἀποκοπὴ ἀπὸ τὴ ζωὴ, στὴ θέωση χωρίς τὸ Θεὸ.

ΕΝΝΟΙΑ ΤΗΣ ΘΕΡΑΠΕΙΑΣ ΕΝ ΧΡΙΣΤΩ

Ι. Θεραπεία εἶναι ἡ ἀνακούφιση τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τὸν αἰώνιο πόνο, πὸν νιώθει ἡ ψυχὴ κι ἐκφράζει τὸ σῶμα, με τὴν υπερνίκηση τῆς καθημερινῆς φθοροποιουῦ θανῆς και τοῦ θανάτου, κι ἔτσι ἀλλάζει κι ὁ σωματικὸς πόνος . Ἡ θεραπεία προσφέρεται συνολικὰ ἀφοῦ «τὸ γὰρ ἀπρόσληπτον, ἀθεράπευτον» γιὰ τὸν κάθε ἄνθρωπο κι ὄχι συμπτωματικὰ, ἀλλὰ πηγαινόντας στὸ βάθος τῶν πραγμάτων, καθώς ἡ θεραπεία ξεκινᾷ ἀπὸ μέσα πρὸς τὰ ἔξω (Π. Λουκᾶς Φιλοθεΐτης) και εἶναι διαθέσιμη ὅλες τις στιγμές, ἀπορρέει ὁμως ἀπὸ τὴν ἐκφραζόμενη ἀνάγκη τῆς ψυχῆς νὰ μὴν ἀσθενεῖ πιά.

Τελικὰ θεραπεία τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ἡ ἐπαναφορὰ στὴν κοινωνία γιὰ τὴν ὁποία δημιουργήθηκε, στὴν παραδείσια κατάσταση. Κέντρο της χριστιανικῆς προοπτικῆς εἶναι ἡ Ανάσταση ἡ Ανάσταση του Θεανθρώπου που σηματοδοτεῖ τὴν ἀνάσταση ὅλων των ἀνθρώπων και τὴν ἐπιστροφή στη ζωὴ του Παραδείσου.

ΔΙΑΦΟΡΟΠΟΙΗΜΕΝΗ ΑΝΤΙΛΗΨΗ

Ἡ «κουβέντα» καθενὸς μας με τὸ Θεὸ κρατᾷ ὅσο κι ἡ ζωὴ τοῦ ὁ διάλογος εἶναι συνεχῆς, εἴτε εἶναι φιλικὸς και φανερός εἴτε ὄχι. Στὸ τέλος τῆς ζωῆς ὁμως οἱ ἐσωτερικὲς διεργασίες κάθε προσώπου ἀφοροῦν τις ἀλήθειες τῆς ζωῆς, και ὁ κόσμος χάνει τὴ σημασία τοῦ καθώς φανερώνονται τὰ πεπερασμένα ὄρια τοῦ ἀνθρώπου και τῶν ἔργων τοῦ –τεχνολογία, ἰατρικὴ, ὑλικὲς ἀπολαβές. Ὁ ἄνθρωπος

μένει μόνος από όλα αυτά, με τον έσωτερικό του κόσμο και την έπερχόμενη αλλαγή από τη ζωή στο θάνατο. Τότε είναι πρόσωπο με πρόσωπο με την ύπαρξιακή του πίστη & πεποίθηση. Αυτό σημαίνει πρόσωπο με πρόσωπο με το συμπέρασμα και την αλήθεια της ζωής που έζησε και πώς αυτή τον τοποθετεί απέναντι στο θάνατο: ή συνειδητοποίηση του πεπερασμένου για κάθε τί επί γής μπορεί να γίνει έφρατήριο έπελπισίας ή προσδοκίας.

Σημασία έχει να δοϋμε το παράδειγμα αυτών που νικησαν τον πόνο, δέν χάθηκαν σε αυτόν. Υπάρχουν πολλοί «άνωνυμοι» άσθενεις που το κατορθωσαν και το κατορθώνουν αυτό, αυτή τη στιγμή όμως θα αναφερθω σε ανθρώπους που τελειωσαν την επίγεια ζωή τους βαριά άσθενεις, σύμφωνα με τις καταγεγραμμένες βιογραφίες τους:

1. Ο π. Πορφύριος, για πάρα πολλά χρόνια, κι ένω λειτουργούσε και έβλεπε πλήθος κόσμου καθημερινά, υπέφερε από αρκετές άσθενειες εκτός του καρκίνου κατά μαρτυρία θεράποντος ιατροϋ του, Γεωργ. Παπαζάχου:

«έμφραγμα μυοκαρδίου (προσθιοφραγματικό με πλαγία ισχαιμία), χρόνια νεφρική ανεπάρκεια, έλκος δωδεκαδακτύλου (με επανειλημμένες γαστρορραγίες), χειρουργηθέντα καταρράκτη (με αποβολή του φακού και τύφλωση), έρπητα ζωστήρα στο πρόσωπο [ό όποιος σε έξαρση του κάλυπτε όλο το δεξιό του πρόσωπο από τα μαλλιά μέχρι το σαγόνι, μιá ανοιχτή πληγή], σταφυλοκοκκική δερματίτιδα στο χέρι, βουβωνοκήλη (με συχνή περίσφιγξη), χρόνια βρογχίτιδα και αδένωμα της ύποφύσεως στο κρανίο». Μερικά από τα λόγια του σχετικά: «εϋχαριστω το Θεο που μου έδωσε πολλές αρρώστιες! Πολλές φορές του λέω 'Χριστέ μου, ή αγάπη Σου δέν έχει όρια. Το πώς ζω είναι έν θαϋμα. Μέσα στις άλλες μου αρρώστιες έχω και καρκίνο στην ύπόφυση. Δημιουργήθηκε εκεί όγκος που μεγαλώνει και πιέζει το όπτικό νεϋρο. Γι' αυτό τώρα πια δέν βλέπω. Πονάω φοβερά. Προσεϋχομαι, όμως σηκώνοντας το Σταυρο του Χριστου με ύπομονή. Είδατε την γλώσσα μου πώς είναι; Έχει μεγαλώσει, δέν είναι όπως ήταν. Είναι κι αυτό από τον καρκίνο που έχω στο

κεφάλι. Κι όσο πάω, θα γίνομαι χειρότερα. Θα μεγαλώσει κι άλλο, θα δυσκολεύομαι να μιλήσω.»

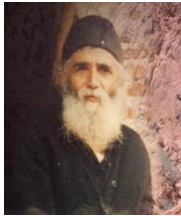
«Δέν με άπασχολεί πόσο θα ζήσω κι αν θα ζήσω. Αυτό το έχω αφήσει στην αγάπη του Θεού. Συμβαίνει πολλές φορές να μη θέλει κανείς να θυμᾶται τὸ θάνατο. Είναι γιατί επιθυμεί τὴ ζωή. Αυτό είναι, ἀπὸ μιὰ ἄποψη, ἔνδειξη τῆς ἀθανασίας τῆς ψυχῆς. Ὅμως ἔαν τὲ ζῶμεν, ἔαν τὲ ἀποθνήσκωμεν, τοῦ Κυρίου ἐσμὲν' [Ρωμ. 14, 8]. Ὁ θάνατος εἶναι μιὰ γέφυρα ποὺ θα μᾶς πάει στὸ Χριστό. Μόλις κλείσομε τὰ μάτια μας, θα τ' ἀνοίξομε στὴν αἰωνιότητα.»

«Ὅλο αὐτὸ τὸν καιρὸ εἶχα φρικτοὺς πόνους σ' ὅλο μου τὸ σῶμα. Οἱ ἄλλοι ἔβλεπαν νὰ πεθαίνω. Ἐγὼ εἶχα παραδοθεῖ στὴν αγάπη τοῦ Θεοῦ. Δέν προσευχόμουν νὰ μὲ ἀπαλλάξει ἀπ' τοὺς πόνους. Ὁ πόθος μου ἦταν νὰ μ' ἐλεήσει. Εἶχα ἀκουμπήσει σ' Αὐτόν, περιμένα νὰ ἐνεργήσει ἡ χάρις Του. Δέν φοβόμουν τὸ θάνατο. Στὸν Χριστὸ θα πῆγαινα. Ὅπως σᾶς εἶπα, ἔλεγα ὄχι μὲ ιδιοτέλεια, ὄχι γιὰ νὰ μοῦ δώσει τὴν υγεία μου. Τὴν αἰσθανόμουν μὲ μιὰ λέξη.»

«Τὸ τέλειο εἶναι νὰ μὴν προσευχόμαστε γιὰ τὴν υγεία μας. Νὰ μὴν εὐχόμαστε νὰ γίνομε καλά, ἀλλὰ νὰ γίνομε καλοί. Κι ἐγὼ γιὰ τὸν ἑαυτὸ μου αὐτὸ εὐχομαι, σᾶς λέω. Ἀκούσατε; Ὅχι καλοί, δηλαδὴ ἐνάρετοι, ἔνὰ γίνομε αὐτό, αὐτό, αὐτό...', ἀλλὰ ν' ἀποκτήσομε θεῖο ζῆλο' ν' ἀφηνόμαστε μὲ ἐμπιστοσύνη στὴν αγάπη Του' νὰ προσευχόμαστε μᾶλλον γιὰ τὴν ψυχὴ μας. Καὶ τὴν ψυχὴ μας θα τὴν ἐννοοῦμε ἐνσωματωμένη μέσα στὴν Ἐκκλησία, ποὺ κεφαλὴ τῆς εἶναι ὁ Χριστός, μαζί μὲ ὄλους τοὺς συνανθρώπους μας καὶ μὲ ὄλους τοὺς ἐν Χριστῷ ἀδελφούς. Κι ἐγὼ ἀνοίγω τὰ χέρια καὶ προσεύχομαι γιὰ ὄλους. ...Μήπως καὶ γιὰ μένα, ποῦ νιώθω αὐτὸ τὸ ζῆλο, αὐτὴ τὴ λατρεία [γιὰ τοΧριστὸ] δέν συμβαίνει αὐτό, τὸ νὰ μὴν ὑποκύπτω στὴν ἀρρώστια οὔτε στὸν καρκίνο, ἂν καὶ αἰσθάνομαι τὸ σῶμα μου νὰ εἶναι σάπιο; Δέν πρέπει νὰ μιλάω, ἀλλ' ἡ αγάπη μου γιὰ σᾶς καὶ γιὰ ὅλο τὸν κόσμο, δέν μ' ἀφήνει νὰ σιωπήσω. Μιλώντας, οἱ πνεύμονές μου μένουν χωρὶς ὀξυγόνο καὶ εἶναι μεγάλο κακό, γιὰτὶ παθαίνει ἡ καρδιά. Ἔπαθα κάτι πολὺ χειρότερο ἀπὸ ἔμφραγμα. Ὅμως ζῶ. Δέν εἶναι αὐτὸ τοῦ Θεοῦ ἐπέμβαση; Ναι, καὶ ἐγὼ κάνω ὑπακοὴ στὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ, στὴν ἀρρώστια. Ὑπομένω ἀγόγγυστα καί... μὲ

ἀγανάκτηση για τὸν ἑαυτό μου, διότι ‘οὐδεὶς καθαρὸς ἀπὸ ρύπου’ [Ίώβ, 14, 4].
Εἶμαι ἄσχημα, νοσεῖ καὶ τὸ πνεῦμα μου.»²

*«ὁ νοῦς τετραυμάτισται, τὸ σῶμα μεμαλάκισται,
Νοσεῖ τὸ πνεῦμα ὁ λόγος ἠσθένησεν,
Ὁ βίος νενέκρωται, τὸ τέλος ἐπὶ θύραις ὄχι
Διὸ μοί, τάλαινα ψυχῇ, τί ποιήσεις,
Ὅταν ἔλθῃ ὁ Κριτὴς ἀνευρηῆσαι τα σὰ;»³*

Ὁ π. Παῖσιος ἀπὸ τὸ 1949 (25 ετῶν), ὡς φαντάρως εἶχε προβλήματα υγείας στοὺς πνεύμονες ὅπου τὸ 1956 ἔκανε θεραπεία γιὰ φυματίωση χωρὶς βελτίωση, καθὼς οἱ αἱμοπτύσεις συνεχίζονταν, καὶ τελικὰ χειρουργήθηκε γιὰ βρογχεκτασία τὸ 1966, μὲ νοσηλεία 4 μηνῶν. Ἀπὸ τὸ χρόνο αὐτῆς τῆς ἐπέμβασης, λόγω κακῆς ἀντίδρασης στὴν ἀντιβίωση, εἶχε μεγάλο πρόβλημα στὸ ἔντερο ποὺ τὸν ταλαιπώρησε γιὰ ὅλα του τὰ χρόνια μὲ αἱμορραγίες καὶ πόνους ὅπου τὸ 1987, ἀφοῦ ὑπέφερε χρόνια καὶ ἀπὸ κήλη, ἔκανε ἐγχείρηση βουβωνοκήλης. Ο ἴδιος γιὰ αὐτὰ μιλά στο βιβλίο *Οικογενειακὴ ζωὴ*:

«Ὅταν ἐρχόταν κόσμος, ζοριζόμουν. Πέρασε ἐκεῖνο, μετὰ ἄρχισε ἡ αἱμορραγία. Ἐλκῶδη κολίτιδα, μοῦ εἶπαν. Ἄλλη ἱστορία... Πᾶνε ἑπτὰ χρόνια μὲ αἱμορραγίες, μὲ πόνους... Ἀλλὰ μὴ στεναχωριέστε ὅπου μόνο νὰ εὔχεστε γιὰ τὴν υγεία τῆς ψυχῆς μου. Γιατί, ἂν ἐμεῖς ποῦ ἔχουμε λίγο φόβο Θεοῦ, δὲν κάνουμε ὑπομονή, τί θὰ κάνουν οἱ κοσμικοὶ;

...

Ὅταν ἔχεις κι ἐσὺ κάποιον πόνο, σκέφτεσαι τὸν πόνο τοῦ ἄλλου, ἔρχεσαι στὴν θέση του καὶ πονᾷς πὸ πολὺ γιὰ ὅπου «κεῖνον». Ὁ πόνος ὅπου δικός σου δηλαδὴ σὲ βοηθάει νὰ καταλάβεις τὸν πόνο τῶν ἄλλων. Καὶ ὅταν δέχεσαι μὲ χαρὰ τὸν δικό σου πόνο, δίνεις στοὺς πονεμένους παρηγοριά.»

² Αὐτοθι, σελ. 483-484

³ Αὐτοθι, σελ. 485, ἀ΄ τρῶπάριο θ΄ ὠδῆς του Μεγάλου Κανόνα Αγ. Ανδρέου Κρήτης

Ένας άνθρωπος με ζωή γεμάτη σωματικούς πόνους, τὸν Ὀκτώβρη τοῦ 1993 πῆγε γιὰ ἐξετάσεις λόγω ἡλεοῦ καὶ διαπιστώθηκε προχωρημένος καρκίνος ἐντέρου, ἀλλὰ χωρὶς μεταστάσεις. Ξεκίνησε ἀκτινοθεραπεία καὶ τὸν Φεβρουάριο τοῦ 1994 ἀφαιρέθηκε ὁ ὄγκος τοῦ παχέος ἐντέρου, διαπιστώθηκαν ὁμως καὶ μεταστάσεις σὲ πνεύμονες καὶ συκώτι, γιὰ τὶς ὁποῖες ὑποβλήθηκε σὲ χημειοθεραπεία. *«Και πριν ἀπὸ τὴν ἐγχείρηση [στο μοναστήρι] στὴ Σουρωτὴ καὶ στο νοσοκομείο καὶ μετὰ πάλι στο μοναστήρι, περνούσαν πολλοὶ νὰ τον δουν, νὰ πουν τὰ βάσανά τους καὶ νὰ του ζητήσουν συγχώρεση. Αυτό πρόσθετε κόπο καὶ ταλαιπωρία στους πόνους τῆς ασθενείας του, ἀλλὰ ἦταν ἀναπόφευκτο».* Στὸ ἴδιο βιβλίο λέει:

«Πάντως ἄλλο εἶναι νὰ μαθαίνεις ὅτι ἀρρώστησε κάποιος καὶ ἄλλο εἶναι νὰ ἀρρωσταίνεις ὁ ἴδιος. Τότε καταλαβαίνεις τὸν ἀρρωστο. Ἄκουγα «χημειοθεραπείες» καὶ νόμιζα ὅτι εἶναι «χυμοθεραπείες», δηλαδὴ ὅτι κάνουν στοὺς καρκινοπαθεῖς θεραπεία μὲ χυμούς, μὲ φυσικὲς τροφές! Ποῦ νὰ ξέρω; Τώρα ὁμως κατάλαβα τί ταλαιπωρία εἶναι.

- Οἱ χημειοθεραπείες, Γέροντα, εἶναι πιὸ δύσκολες ἀπὸ τὶς ἀκτινοβολίες;

- Πιὸ δύσκολες; Ὅλα, καὶ οἱ ἀκτινοβολίες καὶ οἱ χημειοθεραπείες εἶναι... Τὸ χειρότερο εἶναι πού σου κόβουν τὴν ὄρεξη ἔνῳ πρέπει νὰ φᾶς καλὰ, δὲν μπορείς νὰ φᾶς καθόλου. Καὶ οἱ γιατροὶ σου λένε: «Πρέπει νὰ τρῶς». Ἔμ, πὼς νὰ φᾶς, ἀφοῦ ὅλα αὐτὰ σου κόβουν τὴν ὄρεξη καὶ σὲ κάνουν πτώμα! Ὅταν ἔκανα ἀκτινοβολίες, ἐνῳ καιγόμουν, δὲν μπορούσα νὰ πιῶ καθόλου νερό. Μοῦ ἐρχόταν νὰ κάνω ἐμετό, αἰσθανόμουν ἀπέχθεια ἀκόμη καὶ γιὰ τὸ νερό.

- Γέροντα, ἀν κάνατε λίγο νωρίτερα τὴν ἐγχείρηση...

- Τί νωρίτερα; Ἐγὼ δὲν κάνω προσευχὴ νὰ περάσει, γιὰτί ἔτσι συμπάσχω μὲ τὸν κόσμο πού ὑποφέρει. Καταλαβαίνω πιὸ πολὺ τοὺς πονεμένους καὶ συμμετέχω στὸν πόνο τους. Ἄλλωστε καὶ ἐμένα μὲ ὠφελεῖ πνευματικά. Ζητάω μόνο νὰ μπορῶ λίγο νὰ ἐξυπηρετοῦμαι καὶ νὰ ἐξυπηρετῶ. Ὅ,τι θέλει ὁμως ὁ Θεός.

- Γέροντα, ἔγινε ἡ τελικὴ διάγνωση. Ὁ ὄγκος πού ἔχετε εἶναι καρκίνος, καὶ μάλιστα ἄγριος.

- Φέρε ἕνα μαντήλι νὰ χορέψω τὸ «Ἐχε γεια, καημένε κόσμε»! Ἐγὼ ποτὲ δὲν

χόρεψα στην ζωή μου, αλλά τώρα από την χαρά μου που πλησιάζει ο θάνατος θα χορέψω.

- Γέροντα, ο γιατρός είπε ότι πρέπει να γίνουν πρώτα ακτινοβολίες, για να συρρικνωθεί ο όγκος, και μετά να γίνει επέμβαση.

- Κατάλαβα! Πρώτα θα βομβαρδίσει η αεροπορία και μετά θα γίνει η επίθεση! Λοιπόν θα πάω επάνω και θα σ'α φέρω νέα!... Μερικοί, ακόμη και γέροι, αν τους πει ο γιατρός «θα πεθάνεις» ή «πενήντα τοίς εκατό υπάρχει ελπίδα να ζήσεις», στεναχωριούνται. Θέλουν να ζήσουν. Τί θα βγάλουν; Απορώ! Άν είναι κανείς νέος, ε, κάπως δικαιολογείται, αλλά ένας γέρος να κάνει προσπάθεια να ζήσει, αυτό δεν το καταλαβαίνω. Άλλο είναι να κάνει μια θεραπεία, για να μπορεί να αντέξει κάπως τον πόνο. Δεν θέλει δηλαδή να παρατείνει την ζωή του, αλλά θέλει μόνο να είναι λίγο πιο υποφερτοί οι πόνοι και να αυτοεξυπηρετείται, μέχρι να πεθάνει ' αυτό έχει νόημα.

- Γέροντα, παρακαλούμε τον Θεό να σ'α δώσει παράταση ζωής.

- Γιατί, Ο Ψαλμός δεν λέει ότι εβδομήκοντα είναι τα χρόνια της ζωής μας;

- Προσθέτει όμως ο Ψαλμωδός και «ἐὰν ἐν δυναστείαις, ὀγδοήκοντα»...

- Ναι, αλλά λέει και «τὸ πλεῖον αὐτῶν κόπος καὶ πόνος», ὅποτε καλύτερη ἢ ἀνάπαυση στὴν ἄλλη ζωὴ!

- Μπορεί, Γέροντα, κάποιος ἀπὸ ταπείνωση νὰ μὴν αισθάνεται ἕτοιμος πνευματικὰ γιὰ τὴν ἄλλη ζωὴ καὶ νὰ θέλει ἀκόμη νὰ ζήσει, γιὰ νὰ ἐτοιμασθεῖ;

- Αὐτὸ εἶναι καλὸ, ἀλλὰ ποῦ νὰ ξέρει ὅτι, ἂν ζήσει κι ἄλλο, δὲν θὰ γίνεαι χειρότερος;

- Γέροντα, πότε συμφιλιώνεται κανείς με τὸν θάνατο;

- Πότε; Ἄμα ζεῖ μέσα του ὁ Χριστός, τότε εἶναι χαρὰ ὁ θάνατος. Ὅχι ὅμως νὰ χαίρεται ποὺ θὰ πεθάνει, γιατί βαρέθηκε τὴν ζωὴ του. Ὅταν χαιρεσαι τὸν θάνατο, με τὴν καλὴ ἔννοια, φεύγει ὁ θάνατος καὶ πάει νὰ βρεῖ κανέναν φοβητσιάρη!»

Σύμφωνα με μαρτυρία τοῦ γιατροῦ τοῦ Γεωρ. Μπλατζά, κάποια ἡμέρα ὁ γέροντας τοῦ εἶπε ὅτι ἡ θεραπεία θὰ σταματήσει, γιατί

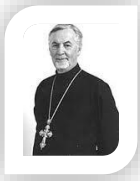
«Τώρα δὲν μπορῶ νὰ κάνω τίποτε. Χθὲς θέλησα νὰ προσευχηθῶ γονατιστὸς καὶ δὲν μπόρεσα. Δὲν μπορῶ νὰ δῶ κανέναν ἔληξε ἡ ἀποστολή μου. Αὐτὸ ἦταν. Ἐδῶ θὰ με ἀφήσετε. Ὑστερα ρώτησε: μπορῶ νὰ πίνω λίγο νερὸ ἢ στεμιμμένο καρπούζι; Τίποτε ἄλλο. Καὶ θὰ σὲ παρακαλέσω, θὰ ἔρθεις ἄλλη μιὰ φορὰ καὶ μετὰ δὲν θὰ ξανάρθεις.»

«Τὴν τελευταία φορὰ πὺν τὸν εἶδα», λέει ὁ γιατρός του, ... «ἑπτὰ ἡμέρες πρὶν κοιμηθῆ, φαίνεται ἤμουν στενοχωρημένος. Πολλὲς φορές με ἀπασχολοῦσε τὸ θέμα, ἂν αὐτὸ πὺν κάνουμε στοὺς ἀρρώστους εἶναι τὸ σωστό. Μοῦ εἶπε: Ἄκουσε Γιώργο. Ὅλα ἔγιναν ὅπως ἔπρεπε. Ἄξιος ὁ μισθός σου. Μὴ στενοχωριέσαι. Ἦθελα νὰ ξέρης, ὅποτε με χρειασθῆς, θὰ εἶμαι κοντὰ σου'. -Γέροντα, τὸ συκῶτι σᾶς πρήστηκε καὶ σᾶς πονάει, τοῦ εἶπα, γιατί εἶχε κάνει μεταστάσεις φοβερές. Χαμογέλασε καὶ μοῦ εἶπε: Ἄ, αὐτὸ εἶναι τὸ καμάρι μου, μὴ στενοχωριέσαι. Αὐτὸ με κράτησε ὡς τὰ ἑβδομῆντα, καὶ αὐτὸ τώρα με στέλνει, ὅσο πὺν γρήγορα μπορεῖ, ἐκεῖ πὺν πρέπει νὰ πάω. Μὴ στενοχωριέσαι γι' αὐτὸ, μιὰ χαρὰ εἶμαι.»

Απὸ τὸ βίο του:

« Ὁρίσε τὴν θέση τοῦ τάφου καὶ ἔδωσε ἐντολὲς καὶ ὁδηγίες σχετικὰ με τὸν τρόπο κηδείας του. Ἐπάνω στὸν ...τάφο τοῦ ... χαράχθηκε τὸ ποιῆμα πὺν γράφτηκε ἀπὸ τὸν ἴδιο: Ἐδῶ τελείωσε ἡ ζωὴ/ ἐδῶ καὶ ἡ πνοή μου, /ἐδῶ τὸ σῶμα θὰ θαφτῆ /θὰ χαίρη κι ἡ ψυχὴ μου. /Ὁ Ἄγιός μου κατοικεῖ, /αὐτὸ εἶναι τιμὴ μου. /Πιστεῦω αὐτὸς θὰ λυπηθῆ /τὴν ἄθλια ψυχὴ μου. /Θὰ εὔχεται στὸ Λυτρωτῆ /νάχω τὴν Παναγιὰ μαζί μου.

2. Ὁ π. Ἀλέξανδρος Σμέμαν, Ρώσος ἱερέας τῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας τῆς Ἀμερικῆς, με ἀξιόλογη ἀκαδημαϊκὴ καριέρα καὶ σπουδαῖο συγγραφικὸ ἔργο, 62 ἐτῶν, τὸ Δεκέμβριο τοῦ 1983, ἔφυγε λόγω καρκίνου, πὺν διαγνώστηκε σὲ καταληκτικὸ στάδιο περίπου ἕνα χρόνο νωρίτερα, τὸ Σεπτέμβριο τοῦ 1982. Μέχρι καὶ ἕναν μῆνα πρὶν τὸ θάνατό του ἔγραφε τὸ τελευταῖο του βιβλίο Εὐχαριστία, ἀναγνωρισμένου κύρους στὸ χῶρο τῆς ὀρθόδοξης θεολογίας, ὅπως καὶ ὅλα τα προηγούμενα. Ἄς δοῦμε πόσο ἀναφέρεται ὁ ἴδιος στὴν

αρρώστια του και την ταλαιπωρία του σε αυτή την περίοδο της ζωής του, μέσα από το Ημερολόγιό του:

«7/9/1982

Από την αρχή του καλοκαιριού, κάτι έχει σπάσει στην υγεία μου –μόνιμος πονοκέφαλος, και τώρα ζαλάδα, έλλειψη ισορροπίας όταν περπατώ, καί, τελικά, ένα τρομακτικό αδυνάτισμα της μνήμης μου: ονόματα, γεγονότα. Σήμερα για πρώτη φορά άνησυχισα. Τι να είναι άραγε; Ήλικία, αρρώστια ή και τα δύο;

25/9/1982

Τέταρτη ημέρα στο νοσοκομείο της Νέας Υόρκης. Άρκετοι όγκοι στο κεφάλι μου, πολλές εξετάσεις. **Είναι άνιαρò να γράφω για όλα αυτά, και θα ξαιρνε πολò χρόνο.** Γράμματα, λουλούδια, ένα αίσθημα για κάτι που δεν τò αξίζω... Πόσο άπλά, πόσο άπίστευτα άπλά, ν' αλλάζει όλη ή προοπτική, μέσα σε μιá στιγμή. Υπήρχε ένας άπλòς κόσμος, σαφής κι άγαθός, και άπο τότε; Έορτή του Άγίου Σεργίου [ò γιòς του γιορτάζει]. Περιμένω τòn πατέρα Μιχαήλ με τή θεία Κοινωνία.

Κυριακή, 3/10/1982

Δέκατη τρίτη μέρα στο νοσοκομείο. Έξετάσεις, περισσότερες εξετάσεις. Γενικά, δόξα τῷ Θεῷ, ήρεμία, σιγή, ειρήνη. Παρουσία της Λιάνας [ή σύζυγός του] και τῶν κοριτσιῶν, της Άννιᾶς και της Μάσα. Γράμματα, κάρτες. Πίσω άπο τò παράθυρό μου μιá έκτακτη θέα της Νέας Υόρκης, του Κουϊνσμπορω, του Μιντάουν, του ποταμού, τῶν ούρανοξυστῶν. Και λιακάδα, κάθε μέρα λιακάδα. Όλα γύρω μου, άγάπη και άνησυχία! Ό πατήρ Μιχαήλ μόλις έφυγε μετὰ τή Θεία Κοινωνία: '...ένθα ò των έορταζόντων ήχος ò άκατάπαυστος και ή άπέραντος ήδονή τῶν καθορώντων του Σου προσώπου τò κάλλος τò άρρητον..'. Πίστη, έλπίδα και άγάπη.

4/10/1982

Δέκατη τέταρτη μέρα στο νοσοκομείο. Βρίσκομαι σε ένα δωμάτιο πλημμυρισμένο από φως και περιμένω για την απόφαση σχετικά με τη θεραπεία. Χθές, όπως και κάθε μέρα, ήρθαν επισκέπτες. Τόσες ευγενικές λέξεις, τόση αγάπη, προσευχές. Τα αισθάνομαι σχεδόν σωματικά. Χθές μου τηλεφώνησε ο Σέργιος από τη Μόσχα, ο αδελφός μου Ανδρέας από το Παρίσι, ο ξάδελφός μου πατήρ Μιχαήλ Όσοργκιν από τη Γαλλία. Παρουσία της Λιάνας και της Μάσα. Σχεδόν ευτυχία.

Χθές επιχείρησα για πρώτη φορά να δουλέψω [στο βιβλίο που έγραφε]' ξεκίνησα να δουλεύω πάνω στο [κεφάλαιο] 'Μυστήριο του Αγίου Πνεύματος'. Τι με κάνει όμως να μην μπορώ να δουλέψω; Μια έσωτερική άναταραχή που μου έχει προκαλέσει το νοσοκομείο. Περιμένω κάτι όλη την ώρα, κι αυτή η άναμονή μ' εμποδίζει από το να αυτοσυγκεντρωθώ.

1/6/1983 Τελευταία καταχώρηση

Για όκτώ μήνες δεν έγραφα τίποτε σε αυτό το ημερολόγιο. Όχι πώς δεν είχα τίποτε να πω ' αντίθετα, ποτέ δεν πιστεύω πώς είχα περισσότερες σκέψεις, ερωτήματα κι εμπνεύσεις' επειδή όμως φοβόμουν συνεχώς για το [πνευματικό] ύψος που θα με έφερνε ή αρρώστια μου, φοβόμουν επίσης και για την πτώση από αυτό. Τους πρώτους μήνες, πριν από το Πάσχα, έγραφα και εργάστηκα. Ξαφνικά μου γεννήθηκε η έντονη επιθυμία να εμφανιστούν τα Αγγλικά μου βιβλία στα Ρώσικα, αν και, δυστυχώς, δεν έχουν γραφτεί με Ρώσικο ύφος, και μια μετάφραση δύσκολα μεταφέρει αυτό που νομίζω πώς πρέπει να ειπωθεί.

Έντονη η παρουσία της Λιάνα. Αν δεν βρισκόταν κοντά μου, πιστεύω πώς δεν θα είχα αυτούς τους ουσιαστικά ειρηνικούς και βαθείς όκτώ μήνες.

Ο Ανδρέας ήρθε τρεις φορές.

Ο Σέργιος ήρθε τρεις φορές.

Η Μάσα και ο πατήρ Ιωάννης [ο γαμπρός του] ήρθαν ξανά και ξανά...

Τι ευτυχία ήταν όλα αυτά!

«Ο πατήρ Αλέξανδρος τέλεσε την τελευταία του Θεία Λειτουργία εδώ, μαζί μας την ημέρα τῶν Εὐχαριστιῶν, στις 24 Νοεμβρίου. Ὅσοι ἀπὸ ἐμᾶς συμπροσευχήθηκαν μαζί του σ' αὐτὸ τὸ παρεκκλήσι ἐκείνη τὴν ἡμέρα, θυμοῦνται πῶς, στὸ τέλος τῆς Λειτουργίας, μᾶς κάλεσε ὅλους ἐμᾶς νὰ εὐχαριστήσουμε τὸ Θεὸ –γιὰ τὴ Λειτουργία ποὺ μόλις εἶχαμε τελέσει, γιὰ τὴ χαρὰ καὶ τὴν κοινωνία ποὺ μᾶς ἔχει δοθεῖ στὴν ἁγία Ἐκκλησία, γιὰ τὴν κοινὴ μας διακονία στὸ Σεμινάριο τοῦ Ἁγίου Βλαδίμηρου, γιὰ τὶς οικογενειακὲς μας χαρὲς, γιὰ τὰ παιδιά γύρω μας, ἀκόμη καὶ γιὰ τὸν θόρυβο ποὺ μερικὲς φορές αὐτὰ κάνουν στὴν ἐκκλησία. ...Ὁ πατήρ Αλέξανδρος ἦταν ἕτοιμος καὶ εὐχαριστημένος,πρακτικὰ μέχρι τὴν τελευταία του ἀναπνοή, νὰ εὐχαριστεῖ τὸ Θεὸ γιὰ ὅλα, καὶ μὲ τὸν τρόπο αὐτὸν κέρδισε μιὰ ὀλοφάνερη νίκη, ἕνα σαφῆ θρίαμβο πάνω στὸν πόνο καὶ στὸν ἴδιο τὸν θάνατο.

Ἦταν ὅμως αὐτὴ ἡ Λειτουργία, τὴν ἡμέρα τῶν Εὐχαριστιῶν, πραγματικὰ ἡ ‘τελευταία’ του Λειτουργία; Ἡ Χριστιανικὴ πίστη μᾶς τὸ λέει καθαρά: ὄντως, ὄχι. Ἐπειδὴ γνωρίζουμε πὼς κάθε φορᾶ ποὺ τελεῖται ἡ Εὐχαριστία, ἐνώνει ἐν Χριστῷ ζώντας καὶ κεκοιμημένους, τοὺς ἁγίους ὅλων τῶν ἐποχῶν,καὶ ὅλους τοὺς ἀδελφοὺς καὶ τὶς ἀδελφές μας ποὺ ἦταν –καὶ εἶναι ἀκόμη- τόσο ἀγαπητοί. Ἔτσι σ' αὐτὸ τὸ παρεκκλήσι, ὁ πατήρ Αλέξανδρος θὰ συνεχίσει πάντοτε ν' ἀναπέμπει εὐχαριστίες στὸ Θεὸ μαζί μας, καὶ θὰ εἴμαστε ἕνα μαζί του σ' αὐτὴ τὴν Εὐχαριστία.» [π. Ἰωάννης Μέγιεντορφ]

Ὁ π. Ἐπιφάνιος Θεοδωρόπουλος χειρουργήθηκε τὸ Δεκέμβριο τοῦ 1982 γιὰ ἔλκος στομάχου καὶ ἀφαιρέθηκαν τὰ 3/4 τοῦ στομάχου, καὶ τὸ 1983 διαγνώστηκε καρκίνος. Ἡ κατάσταση τοῦ χειροτέρου συνεχῶς, ἀκόμη καὶ μετὰ τὸ 2^ο χειρουργεῖο τοῦ 1988, μὲ ἀρκετοὺς πόνους καὶ ἐμετοὺς, χωρὶς νὰ ἀνακουφίζεται στὸ τέλος ἀπὸ τὰ παυσίλινα. Τὶς τελευταῖες ἐβδομάδες ἦταν ἀνάσκελα στὸ κρεβάτι τοῦ λόγω τῶν ἐντονῶν πόνων. Κάποια στιγμή, τὶς τελευταῖες μέρες πρὶν τὸ θάνατό του, εἶπε: «Νὰ ἤξερες, πόσο λειαινεὶ τὸν ἀκατέργαστον Ἐπιφάνιον ὅλη αὐτὴ ἡ ταλαιπωρία», πόσο δηλαδὴ ἐνιωθε νὰ μειώνονται τὰ ‘ἀγκάθια’ ποὺ εἶχε ἐσωτερικὰ, τώρα ποὺ πλησίαζε τὸ τέλος καὶ βρίσκονταν σὲ αὐτὴν τὴν κατάσταση.

Κάποια στιγμή ποῦ συζητοῦσε με τὰ πνευματικά του παιδιὰ –γιατί ἦταν ἄγαμος κληρικός- τὰ διαδικαστικά της κηδείας τοῦ ρωτήθηκε: «Γέροντα, δὲν φοβάστε τὸ θάνατο;» ἀπάντησε: «Ὅχι, δὲν τὸν φοβᾶμαι καθόλου τὸν θάνατο. Καὶ δὲν τὸν φοβᾶμαι, ὄχι βεβαίως ἔνεκα τῶν ἔργων μου, ἀλλὰ ἐπειδὴ πιστεύω εἰς τὸ ἔλεος τοῦ Θεοῦ.»

ΑΣΘΕΝΟΚΕΝΤΡΙΚΗ ΚΙ ΟΧΙ ΑΣΘΕΝΕΙΟΚΕΝΤΡΙΚΗ ΟΠΤΙΚΗ⁴

Ὅπως και οἱ τεσσερις φίλοι του παραλυτικού ἀπὸ το εὐαγγελικὸ ἀνάγνωσμα, ἔτσι και ο καθένας ἀπὸ εμάς που βρίσκεται στην θέση του σωματικὰ υγιούς που φροντίζει κάποιον ασθενή, επικεντρώνεται στο πρόσωπο –τον ασθενή- κι ὄχι στην ασθένεια. Εἶναι ἡ ὥρα ποῦ προσεγγίζονται οἱ ἄνθρωποι μόνομε τὴν ἀλήθεια ποῦ κουβαλᾶν, εἰλικρινά, ἔντιμα, χωρὶς ὑπεκφυγές, ἀναγνωρίζοντας τὶς δύσκολες ὥρες ἢ καὶ χρόνια ποῦ περνοῦν, καὶ κρατώντας στὸ πίσω μέρος τοῦ μυαλοῦ τους ὅτι και οἱ ἄρρωστοι, ὅπως ἐμεῖς τώρα, ἦταν εὐρωστοὶ-ὕγιεις, γεμάτοι σχέδια καὶ ἐλπίδες, ποῦ ἀφοροῦσαν και τους δικούς τους ἄνθρώπους, οἰκογένεια καὶ φίλους, καὶ πλέον ματαιώνονται! τουλάχιστον τὰ ἐπίγεια.

Ὡς κοινωνία προσώπων καὶ Θεοῦ στὴν ἐπίγεια καὶ τὴν αἰώνια ζωὴ ἡ Ἐκκλησία μιλώντας γιὰ νοσηλευτικὴ –ἢ καὶ γενικότερα γιὰ ὅποιαδήποτε ἐνέργεια λογιζόμενη ὡς κοινωνικὴ προσφορὰ και φροντίδα- μιᾶ γιὰ τὸν πνευματικὸ χαρακτήρα αὐτοῦ του τρόπου ζωῆς: δὲν ὑφίσταται «δικαίωμα» τοῦ ἀσθενοῦς ἢ «καθῆκον» τοῦ φροντιστῆ ἀλλὰ τρόπος ὑπαρξῆς ἀγαπητικὸς ἐν κοινωνία ἀνθρώπων καὶ Θεοῦ ἢ το ἀντίθετο, δηλαδή ἀκοινωνησία, ποῦ ταυτίζεται με ἔννοιες πολὺ βαρύτερες ἀπὸ τὴν ἀπλὴ ἔλλειψη προσφορᾶς στοὺς συνανθρώπους: «Ἡ ἐπικοινωνία νοσηλευτῆ – ἀσθενῆ ἐρμηνεύθηκε ἀπὸ τοὺς Πατέρες ὡς ἡ προτύπωση τῆς κάθετης καὶ ὀριζόντιας κοινωνικότητας, δηλαδή τῆς κοινωνίας τοῦ ἀνθρώπου με τοὺς ἄλλους ἄνθρώπους ὡς προϋπόθεση τῆς κοινωνίας του με τὸ Θεό⁵» σύμφωνα με τὴν εὐαγγελικὴ ὑπενθύμιση καὶ προτροπὴ: «ἀσθενῆς ἤμην καὶ ἐπισκέψασθε με». Κάθε ἀνθρώπινο πρόσωπο λογίζεται ὡς εἰκόνα Χριστοῦ, καὶ ἡ παρεχόμενη φροντίδα ἀπαιτεῖ προθυμία, ταπεινὴ καρδιὰ καὶ νοῦ, καὶ τὸν μέγιστο

⁴ Σταυρόπουλος, Αλεξάνδρος, Μ., *Θεολογικὴ θεμελίωση τῆς ποιμαντικῆς τῶν ασθενῶν*

⁵⁵ Παπαφιλιπποπουλου, Ιω., *Ἡ σύγχρονη νοσηλευτικὴ και ἡ θεολογικὴ κέψη τῶν Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας*

σεβασμό για τον άνθρωπο που μας παρέχει τέτοια ευκαιρία διακονίας και μίμησης Θεού.

Ο φροντιστής είναι λοιπόν, μιμητής Θεού, όταν προσφέρει από την αγάπη που κι ο ίδιος εισπράττει στις δικές του στιγμές ανάγκης, λιγότερο ή περισσότερο εμφανείς. Πλησιάζοντας τον όποιο ασθενή για να ακούσουμε τη δική του ιστορία, να κουβεντιάσουμε τις δικές του έννοιες, θυμούμενοι ότι δεν εξαντλείται η ύπαρξή του μόνο σε ότι αναγράφεται στην ιατρική του καρτέλα, αφού κανείς «νεφροπαθής δεν έχει ή δεν είναι μόνο νεφρό»⁶, μπορούμε να μπούμε στο ταξίδι που κάνει και να μάθουμε από αυτό, ως άπειροι στην ασθένεια και τον πόνο και αληθινά μικροί μπροστά στα ύπαρξιακά ζητήματα.

⁶ Σταυρόπουλος, Αλεξάνδρος, Μ., *Θεολογική θεμελίωση της ποιμαντικής των ασθενών*

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Βολουδάκη, Βασ., π., *Ο Γάμος. Κατάργηση των φύλων*, εκδ. Υπακοή, Αθήνα 2005
- Γέροντος Παΐσιου Αγιορείτου, *Λόγοι Δ', Οικογενειακή ζωή*, έκδ. Ίερὸν Ἡσυχαστήριον «Εὐαγγελιστῆς Ἰωάννης ὁ Θεολόγος», Σουρωτὴ Θεσσαλονίκης 2002
- Γέροντος Πορφυρίου Κausοκαλυβίτου, *Βίος καὶ λόγοι*, έκδ. Ίερά Μονὴ Χρυσοπηγῆς, Χανιά 2003, σελ. 471-486
- Ίερομονάχου Ἰσαάκ, *Βίος Γέροντος Παΐσιου τοῦ Αγιορείτου*, Ἅγιον Ὅρος 2004
- Ἰωαννίδη, Κλείτου, *Ὁ Γέρον Πορφύριος. Μαρτυρίες καὶ ἐμπειρίες*, έκδ. Ίεροῦ Γυναικείου Ἡσυχαστηρίου Ἡ Μεταμόρφωσις τοῦ Σωτῆρος, Αθήνα 1999⁷, μαρτυρία Γεωργίου Παπαζάχου
- Αγίου Νικοδήμου, Αγιορείτου, *Επίσκεψις πνευματικῆς σε ασθενή*, εκδ. Υπακοή, Αθήνα 1993
- Νικολάου, μητρ. Μεσογαίας & Λαυρεωτικῆς, *Από το καθ' ἡμέραν στο καθ' ομοίωσιν*, έκδ. Εν πλώ, Αθήνα 2008
- Νικολάου, μητρ. Μεσογαίας & Λαυρεωτικῆς, *Ἐκεῖ ποὺ δὲν φαίνεται ὁ Θεός*, έκδ. Ίερᾶς Μητροπόλεως Μεσογαίας & Λαυρεωτικῆς, Αθήνα 2010³
- Πρακτικά επιστημονικοῦ συμποσίου ἀπὸ τὴν Εἰδικὴ Συνοδικὴ Επιτροπὴ Βιοηθικῆς, *Το πρόβλημα τῆς Εὐθανασίας*, εκδ. Αποστολικῆς Διακονίας, Αθήνα 2003
- Σμέμαν, Αλέξανδρου, *Ἐσχατος ἐχθρὸς καταργεῖται ὁ θάνατος*, έκδ. Ἐν πλώ, Αθήνα, 2006³
- Σμέμαν, Αλέξανδρου, *Ἡμερολόγιον*, σειρὰ Ὁρθόδοξη Μαρτυρία, ἄρ. 77, έκδ. Ακρίτας, Αθήνα 2004³

ΑΡΘΡΑ

Αρχιμ. Γεώργιου, Καθηγούμενου Ι.Μ. Γρηγορίου Αγίου Όρους, *Το νόημα του πόνου,*

<http://www.ecclesia.gr/greek/holysynod/committees/pastoral/pastoral.htm>

Γιαννουλάκη, Ευτυχία, *Η ποιμαντική προσέγγιση του τελικού σταδίου,*

<http://www.ecclesia.gr/greek/holysynod/committees/pastoral/pastoral.htm>

Κατσιμίγκα, Γεώργιου, *Νοσηλευτική και θεολογική προσέγγιση του πόνου,*

<http://www.ecclesia.gr/greek/holysynod/committees/pastoral/pastoral.htm>

--, *Νοσηλευτική και θεολογική προσέγγιση του θανάτου,*

<http://www.ecclesia.gr/greek/holysynod/committees/pastoral/pastoral.htm>

Κοφινά, Σταύρου, πρωτοπρεσβ., *Ο ποιμένας και ο άρρωστος,*

<http://www.ecclesia.gr/greek/holysynod/committees/pastoral/pastoral.htm>

Νικολάου, Μητροπολίτου Μεσογαίας και Λαυρεωτικής, *Αρχές Ορθοδόξου βιοηθικού προβληματισμού,* http://www.bioethics.org.gr/05_frame.html

--, *Εξαντλητικές παρεμβάσεις στις ΜΕΘ –όροι και όρια. Παράταση ζωής ή παρεμπόδιση θανάτου;* http://www.bioethics.org.gr/05_frame.html

--, *Transmitting bioethics on spiritual wavelength,*

http://www.bioethics.org.gr/05_frame.html

--, *Πάλη για τη ζωή, πάλι με τον θάνατο!*

http://www.bioethics.org.gr/05_frame.html

Παπαφιλίππου, Ιωάννου, *Η σύγχρονη νοσηλευτική και η θεολογική σκέψη των Πατέρων της Εκκλησίας,*

<http://www.ecclesia.gr/greek/holysynod/committees/pastoral/pastoral.htm>

Σταυρόπουλου, Αλέξανδρου, Μ., *Η θεολογική θεμελίωση της ποιμαντικής των ασθενών,*

<http://www.ecclesia.gr/greek/holysynod/committees/pastoral/pastoral.htm>

--, *Η γλώσσα επικοινωνίας της Εκκλησίας με τον σύγχρονο άνθρωπο*,
<http://www.ecclesia.gr/greek/holysynod/commitees/pastoral/pastoral.htm>

--, *Η υγεία υπό το πρίσμα της Ορθόδοξης Χριστιανικής Θεολογίας*,
<http://www.ecclesia.gr/greek/holysynod/commitees/pastoral/pastoral.htm>

--, *Το Μυστήριο της υγείας και της αρρώστιας*, Στιγμιότυπα και περιπλανήσεις σε δρόμους ποιμαντικής διακονίας, τευχ. 1, Αθήνα 1983, σελ. 116-126